

A HALOTTÉGETÉS

TÖRTÉNELMI, ESZTHÉTIKAI, JOGI,
KÖZEGÉSZSÉGI ÉS KÖZGAZDASÁGI
SZEMPONTBÓL

ÍRTA

KATONA JÓZSEF dr.

SZÉKESFŐVÁROSI KERÜLETI TISZTI ORVOS

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1912.

Bevezetés.

A halottégetés, vagy amint ezt a nem épen barátságos szót újabban szelídítették és modernizálták, a halotthamvasztás kérdése ismét aktuálissá kezd lenni. Az «Országos Hamvasztó Egyesület» 1906-ban történt megalakulási mozgalma óta mind a mai napig, egy-két felolvasást, amely elsőrangú művésznők szavallataival volt fűszerezve és az időnként megjelent folyóiratot leszámítva, eredményt nem mutathatott föl. A belügyminiszternél járt küldöttség fáradozása is meddő maradt; ott állunk tehát, hogy Magyarországon, a kultúra és a felvilágosodottság korszakában az ember holttetemét sem égettetheti el, ezért is külföldre kell kivándorolni.

A halottégetés behozataláért folytatott eme sikertelen papir- és szóküzdelem után nem csoda, ha az eszme apostolai gyakorlati siker eléréseért a kultúra, a felvilágosodottság, a közegészség, a közgazdaság s más egyéb nevében a jó székesfővároshoz fordultak, hogy az a saját neve alatt vigye diadalra azt az eszmét, amelybe ők egy jobb ügyhöz méltó buzgalom és fáradozás dacára még lelket sem tudtak verni.

A székesfőváros magáévá tette az eszme megvalósítását s hajlandó a halottégetési üzemet házi kezelésbe venni. Miért is ne! Egy pár százezer koro-

nányi üzem milliós vállalkozásai közepette megkockáztatható, amikor folyton azt szuggerálják neki, hogy már az első években is annyi emberi hulladék lesz, hogy a befektetett tőke kamatai és az üzemeltetés is megtérül, nem számítva az erkölcsi, a közegészségi és közgazdasági hasznot. A közgyűlésen elhangzott sürgető interpellációk után a közegészségügyi ügyosztály, terjedelmes memorandumban összegyűjtött érvek súlya alatt, amelyeket az eszme apostolaitól annyiszor lehet hallani, javasolta, hogy a Tanács indítványozza a közgyűlésnek: «intézzék a belügyi kormányhoz a halotthamvasztás fakultatív módon, a fennálló rendeletek megfelelő módosítása mellett, leendő megengedése, illetve annak rendeleti úton való szabályozása végett indokolt feltérjesztést». Ezzel kapcsolatban javasolta az ügyosztály, hogy Budapesten a székesfőváros 200.000 korona költséggel egy krematóriumot állítasson fel s e célra a kerepesi temetőben két parcellát jelöljön ki. A krematórium üzemét vegye házi kezelésbe.

A javaslatnak a közgyűlés által való elfogadása szinte bizonyos s mire e sorok nyomtatásban megjelennek, tán már el is lesz fogadva, hisz a közgyűlés elé való mielőbbi betérjesztése meg lett ígérve.

Ilyen előzmények után talán nem lesz fölösleges, ha a halottégetés eszméjét a maga teljes valójában bemutatjuk; a mellette fölhozott indokokat és érveket a tudomány és a szakvizsgálat lámpájával megvilágosítjuk, az elhangzott syrene-dalokról, amelyek a kegyelet, az ethika és eszhetika szent nevében zengenek, bebizonyítjuk, hogy hamis hangnemből indulnak, hogy céljuk a megtévesztés és tévútra vezetés. Végül pedig, miután bebizonyítottuk, hogy a

halottégetés csak egy fölkapott eszme, hogy csak egyéni érdekeket szolgál, hogy luxusszámba megy, hogy belőle a köznek haszna nincsen, nem lesz felesleges végre, mondom, ha kérdezzük és kutatjuk, miért: «Tant de bruit pour une omelette»?

A halottégetés apostolai azzal kezdik, hogy végre megjött már az idő, amikor a magyar közönség is eljutott a felvilágosodottság és az intelligencia ama fokára, amelyen csupán a régi szokásokhoz való merev ragaszkodásból és előítéletből — ami nem gördíthet akadályt a modern kor közjólétet emelő vívmányai elé — nem fog idegenkedni a halottégetés eszméjétől, azt megérti és befogadja. Természetesen nem maradhat el a nemzeti önérzetre való hivatkozás sem. Balkán után — leszámítva a monarchia másik felét, amely a fölvilágosodott és magyar ember előtt úgy sem számít — azt mondják már csak mi vagyunk, ahol nincs krematorium!

Így beszélnek és hangolnak jobbra-balra. Vegyük tehát elő az egyes érveket, amelyek a halottégetés közkedvelté tétele végett említetnek.

Történelmi szempont.

Minden eszme népszerűsítésénél nagyon hangulatkeltő a történelemre s az abban feltalálható példákra való hivatkozás. Az eszme hirdetői is felhasználták ezt, természetesen az adatokat a maguk javára csoportosítva és magyarázva. Azt állítják, hogy a halottégetés már az ókorban is a kultúra magasabb fokán álló népeknél kezdett divatba jönni s ott is a megkülönböztetett, a magasztosabb és a szebbik megsemmisülés! módnak tartották; a földbe való

temetés inkább a misera plebsnek és a megbélyegzeteknek a temetkezési módja volt.

Herakles, akit a görögök a halottégetés feltalálójának tartanak, a tűzben semmisült meg. Homeros tanúsága szerint, Trójánál Patroklos és Hector tetemét elégették, míg az öngyilkos Ajaxtól a lángba-temetés tisztességét megtagadták. Görögország fénykorában Plutarchos szerint, Solon, Alkibiades, Timoleon stb. tetemét hasonlóképp elégették. Az ősrómaiaknál, Didó királyné esete kapcsán, hasonlóképp dívott a tetem elégetése. Róma hatalmának delén Antonius, Octavius-Augustus, Julius Caesar, Brutus, Tiberius, Caligula, Nero holttetemét elégették. Julius Caesar és Tacitus pedig arról tanúskodnak, hogy az -ősgermánoknál a halottégetés felette el volt terjedve és nagy pompával űzve s ezen tisztességből a házasságtörőket eltiltották, ezeknek tetemét a mocsarakba sülyesztették.

Ezek a tények azonban hamis világításba vannak beállítva. Kétségtelen tény ugyanis, hogy az ősember eredetileg nem égette el hozzátartozójának holttestét; az anyaföld volt az, amely az emberi holttesteket földolgozta és elporlasztotta, vagyis a földbe való temetkezés volt a halottak legelsőbb temetkezési módja. Erre az őskori embereket a természetes ösztön és magának a természetnek az útmutatása vezette reá. Mindaddig, amíg az őskori népek békében és nyugalomban éltek, egyik a másikat nem verte ki tartózkodási helyéből, egyik a másik sírjait nem bántotta, nem volt szükségük eltérni a földbe való eltemetés methodusától. Mihelyt azonban elhatalmasodott a népek közti háborúskodás s egyiknek menekülnie kellett a másik elől s az ellenségeskedés és

a bosszú a sírokat sem kímélte, beállt annak a szüksége, hogy a kedves és nevesebb halottak tetemei megvédessenek az ellenség esetleges bosszújától; továbbá hogy azok ne feküdjenek távol kedveseiktől vándorlási, menekülési útjaik mentén, ismeretlen s többé fel nem található sírokban. Ez lehetett ama szükség, hogy az ős pogány népek reá jöttek az elégetésre, azt úzták és gyakorolták mindaddig, amíg csak a szükség őket ilyesmire készítette. Ez elégetés által a kedves holttestem megsemmisült, elvegyült az égő fa hamujával s nem érhetett többé meggyalázás s ha úgy volt kívánatos, a drága hamvakat könnyű volt szállítani, hogy majd a békés letelepedés helyén földbe tétessenek s kegyelet tárgyai lehessenek.

Nem igen tévedhetünk tehát, ha azt mondjuk, hogy a halottégetés ős apja és feltalálója nem Herkules volt, hanem a szükség, a halottak meggyalázásától való félelem, a kegyelet és a vágy, hogy a vándorló és gyakran lakóhelyet változtató népek kedveseik és nagyjaik porait magukkal vihessék.

Ami az ókori történelemből fölhozott példákat illeti, Homer hőseinek a holttesteit nem megkülönböztetésképpen lettek elégetve, hanem mert hazájuktól távol a harcmezőn haltak meg: a görögök attól tartottak, hogy földbe temetés esetében az ellenség sírjaikat földülja, tetemüket meggyalázza; viszont a hamvakat csakis elégetve tudták hazájukba szállítani. Didó is nem bízott abban, hogy hamvai a sírban békességben nyughatnak, azért kívánczolt az elégetés után.

Hogy az öngyilkos Ajax tetemét el nem égették, ez csak azért történhetett, mert gyávasága miatt lebecsülték s nem törődtek vele, mi történik a

sírjával, nem tartották őt arra érdemesnek, hogy porait hazavigyék. Ugyanaz a sors érte, mint annyi más névtelen görög és trójai harcost, akiknek sírjait még az ellenség se tartotta érdemesnek bántalmazni.

A germánok házasságtörőinek sorsa teljesen analog Ajax sorsával. A germánok erkölcsös nép lévén, a házasságtörőket egyformán megvetette.

A szükség által inaugurált elégetési módot igaz megtaláljuk az ókori népeknél akkor is, amikor azok már állandó hazát biztosítottak maguknak és a kultúra akkori kornak megfelelő fokán állottak. De ekkor sem volt az jobb. vagy szebb temetési módozat; akkor is inkább a szükség parancsolta, mint Perikies idejében a pestis. Az előkelő, gazdag embereknél pedig a hiúság, a szeszély, a megkülönböztetési vágy hozta magával.

A rómaiaknál a nagyok, nevezetesen a Caesarok testeinek az elégetése akkor jött divatba, amikor a hatalom delén állottak s ez fejükbe szállott. Az örültség határán álló elbizakodottságukban már embernek sem képzelték magukat s ebben őket a kegyencek és hízelgők hada megerősíteni igyekezett. Ezekkel szemben a régi patrícius nemzetségek, Cornélius, Sulla, Scipio ragaszkodtak a földbe való temetéshez. Sulla dictator végrendeletében egyenesen meghagyta, hogy őt a divatba jött elégetéssel szemben a Cornélius családban dívó szokás szerint a földbe temessék. Úgy látszik csak a fölkapaszkodott és meggazdagodott parvenúk akarták az ősök fájál tetemük elégetésével pótolni.

Sok hívőt szerzett az elégetésnek az anyagelvi bölcsék okoskodása is. Heraklitos szerint az emberi

lélek félig anyagi lénynek tekinthető s mint ilyen a testtel annyira össze van nőve, hogy attól csak tűz segítségével választható el. De hogy a rómaiaknál a holttestek elégetése nem nevezhető valami megkülönböztetésnek, mutatja az üldözött keresztények holttesteinek hatóságilag elrendelt elégetése, ami természetesen a rómaiak részéről a meggyalázás, a gyűlölet és bosszú műve volt. Plinius egyenesen azt mondja, hogy a halottégetés akkor jött divatba, amikor a távoli provinciákban a rómaiak sírjait a barbárok rabolni és meggyalázni kezdték, tehát ismét csak a szükség hozta be.

Hogy különösen a pogány népek a halottégetést nem ethikai és eszthetikai magasabb érzékük folytán üzték, mutatja az akkori kezdetleges és valóban undorító elégetési mód is, annak hosszadalmas és bűzgerjesztő volta.

A régi görögöknél dívott földbe való temetés legszebb apoteozisa, egyik legrégebb írott emléke és legfényesebb bizonyítéka Sophokles halhatatlan tragédiája: az Antigone, melynek tragikumuma a földbe való eltemetés körül forog.

Oedipus hőslékű leánya a természet és az istenek törvényeire hivatkozva megszegi Kreon, Thebae királyának, nyílt parancsát, Polyneikost eltemeti s büszkén odamondja Kreonnak:

Parancsodat nem tarthatom oly nagyra én
 Halandó, hogy miatta megtagadjam a
 Nagy istenek örök nem írt törvényeit.
 Isten törvénye nem ma, tegnap óta áll,
 Öröktől él s korát nem tudja senki sem.
 Megtörni ezt a törvényt ember kedvéért
 S az égiektől érdemelni büntetést,
 Nem volt erőm ...

Nem fáj a sír nekem, de fájna az nagyon,
 Ha sírjától megfosztva temetetlenül
 Látnám porladni testvéremnek csontjait.

A történelem tanúsága szerint, mint látjuk, a holttesteknek a földbe való eltemetése volt a természetes, rendes és kegyeletes szokás. Az elégetés kivételt képezett, erre a népeket első sorban a rendkívüli viszonyok készítették, majd a hiúság, téves bölcselet, szolgálai tömjénezés s néha a különcködés; de nem az, amit a halottégetés mai apostolai hirdetnek.

Azt mondják folytatólag, hogy úgy a hunoknál, mint az ősmagyaroknál is dívott a halottégetés. Ez is csak a fentebb vázolt okokból és esetekben dívhatott; mert ha az előkelőbbek temetkezési módja az lett volna, miért keressük akkor mi most is Attila és Árpád sírjait? Miért hiszünk a hármas koporsó legendájának? A honfoglalás korából föltárt régi sírokról, amelyekben a lovas és a ló pörköletlen csontjait találjuk (pl. a galgóci leletnél), miért mondjuk, hogy a pogány magyarok idejéből valók?

Abban igazuk van a halottégetés híveinek, hogy a sporadikus pogány halottégetést Európában a kereszténység szelleme szüntette be; de be kell ismerniök azt is, hogy ebben segítségére volt Mohamed is, aki az elégetést határozottan elítélte. Hasonlóképen a zsidó vallás, nemkülönben az összes keresztény felekezetek.

Eszthétikai szempont.

A történelmi példákra való hivatkozás, mint látjuk, nem fogadható el érvnek a halottégetés mel-

lett. Hogyan állják meg helyüket a kegyelet, az ethika és eszhetika szempontjából fölhozott érvek? Ezek olyannyira alanyiak, hogy a fölöttük való vitatkozás bátran meddőnek mondható. A kínai gyász színe a fehér szín, a mienk a fekete. Ami szép az egyiknek, az visszasztító lehet a másik előtt, e tekintetben egyik a másikat meggyőzni nem tudja.

Az elégetési methodus terjesztői előszeretettel kiszínezik a gyöngébb idegzetűek elrémitésére azokat az átalakulásokat, amelyeken a holttest a temető hideg földjében átmegy, amíg teljesen széjjelbomlik. Ezzel szemben azonban elfelejtik leírni, hogy a több száz fokra fölmelegített forró kemencében $\frac{1}{2}$ —2 órai elégés tartama alatt mennyivel és miért szebbek az elégési átalakulások? Csak annyit mondanak, hogy milyen szép az elégetés! Az ember legnagyobb kincse és legszebb adománya a természettől az élet, épen azért a megsemmisülés, bármely módon történjék is, szép nem lehet, csupán megnyugodni kénytelen lelkünk a halálban, a földbe temetés természetes voltában, de visszariadnia kell az elégetés erőszakos voltától.

Pillanatnyi hatásúak és igazán csak ijesztgetés és megtévesztés számba mehetnek az olyan leírások, amiket Kinkel, az égetés nagy apostola, vetett papirosra; hogy mit érezhet, akinek kedvese a temetőben nyugszik, amikor átgondolja, hogy napról-napra milyen változásokon megy át holtteteme a földben, hogy milyen formátlan lesz s hogy mennyire fokozódnak ezen kínzó érzetek, mikor az első erősebb eső hull kedvese sírjára? Frázisok ezek, semmi egyéb! Kedveseink elvesztése akkor rázkódtat meg minket igazán, amikor azok meghaltak, amikor lelkük elköltözött, mikor

megszűnt szemük ragyogása s elhalt a mosoly az ajkukon, mikor örökre elköltözött belőlük az, amit tulajdonképpen szerettünk bennük, az élet, a lélek. S valahányszor eszünkbe jutnak, mindig csak azt fájlaljuk, amit a meghalás pillanatában vesztettünk el. Gondolataink, szívünk, lelkünk a meghalt szellemét kíséri s nem a mulandó testet, amelynek teljes elmúlásába beletörődünk. Az elmúlás fázisai és módzatai nem foglalkoztatják agyunkat, nem rémitik lelkünket; tudjuk, hogy ez közös sorsa minden élőlénynek. Mert kérдем, kisebb volna-e fájdalunk és veszteségünk, ha a természet úgy intézte volna a dolgokat, hogy kedves halottaink holtteteme teljes testi épségben, de halva, megmaradt volna nekünk? Bátran mondhatom: nem; sőt a holttetem lélek és élet nélkül mindig föltépné fájdalunk és veszteségünk sebeit.

De nézzük csak, mi megy végbe abban a tüzes kemencében, milyen változáson megy át ott a holttetem, mennyivel kevésbé visszataszító az? A fehér izzásig hevített kemencébe tolt holttetem 15—20 perc alatt víztartalmát teljesen elveszti, ennek megtörténtével a kemencébe csupán túlhevített levegőt bocsátanak be, amelynek óriási melege hamuvá égeti a hulla kiszáradt szerves anyagát. Az égetésnél termelt gázok, szénsav, szénéleg, légeny, esetleg még légenyvegyületek is elszállnak; az el nem éghető szervesanyagok, mint a hamu és kevés szén, visszamaradnak és leesnek a rostély alatt lévő gyűjtőedénybe.

Ezen folyamat alatt tapasztaltakat és észlelteket egy szemtanú így írja le: «Alig hogy kezdte a tűz éreztetni az ő erejét, a hulla mozogni kezdett,

mint olyan ember, aki borzasztóan szenved a láng égető hatása alatt; az ajkak éktelen alakot öltve összezsugorodtak és az arc utálatos torzképet mutatott; később a láng működése alatt fölszabadult gázok rohogása és sistergése s végre az elviselhetetlen bűz, utálatossá és lehetetlenné tették megállani a kemence közelében. Rám mindez oly hatást gyakorolt, hogy azt gondoltam, mindig előttem lesz ez a rettenetes látvány; több napon át nem voltam képes szabadulni a visszataszító képtől s elborzadtam, valahányszor emlékezetembe visszaidéztem ama rettenetes látványt». Kronfeld dr., a halottégetés híve és terjesztője, egy hullaégetés jegyzőkönyvéből a következő kivonatot közli:

«7 óra 26 perc. A hulla betétele az elégetőkamrába; könnyű, fedélnélküli koporsóban. — 7 óra 29 perc. A koporsó szabadon fekszik. — 7 óra 34 perc. A bordák szabadon fekszenek, a koponya töredezik. — 7 óra 45 perc. Mindkét alszár levált. 7 óra 58 perc. Az egész hastartalom elszenesedett. — 8 óra 17 perc. Az agy elszenesedett. — 8 óra 34 perc. A gerincoszlop legnagyobb része szétesett. — 8 óra 57 perc. A koponya szétesett, máj és agy szétesett s fehér hamuvá vált.»

Hogy miért kegyeletesebb ez az eljárás s hogy eszterikailag mi szép van ezen, ennek magyarázatát hiába keressük!

A kegyelet szempontjából fölhozzák, hogy az eltemetési rendszer mellett, a megtelt sírtáblák kiürítése megbolygatja halottaink nyugalma. Hát vájjon az elégetés mellett a kolumbáriumba elhelyezett csontmaradványok és hamvak nyugalma örök lesz? Évek bizonyos sora után ezen hamvak ép olyan sorsra jutnak, mint a temetőben visszamaradtak.

Fölmondanak nekik. És vájjon hová teszik őket? Corini, a halottégetés egyik leglelkesebb harcosa, már javaslatot is tett erre nézve Milánó városának. Azt indítványozza, hogy az elégetett hullák hamuja, csontjai, szóval összes maradványai a föld trágyázására fordíttassanak. Az élelmes olasz ezen észjárásában, amellyel Milánó városának a jövedelmeit akarja növelni, azt hiszem egyúttal a bántó lelkiismeret szava is megszólalt, amikor annak, amit a földtől elrabolt, legalább kis részét vissza akarja adni a jogos tulajdonosnak.

Nézzük már most azokat a változásokat, amelyeket az égetés hívei oly félelmeteseknek és esztetikaellenesnek tartanak, amelyeken az emberi holttest ép úgy, mint minden más szerves lény maradványa a földbe jutva átmegy. A tetem bomlását megkezdik azok a baktériumok, amelyek az ember testében az életben is jelen voltak. Ezen baktériumok oxigén, tehát levegő nélkül jól tenyésznek, gyorsan szaporodnak; az általuk előidézett folyamat reductiós bomlás. A szerves vegyületekből bűzös gázok képződnek, a tetem lassú föloszlásnak indul, ami a talaj minőségéhez képest 3—6 hónapig tart. Ezen aneorob mikrobák helyébe, miután fölemésztették a nekik való anyagot, a penészfélékhez tartozó mikrobák, tehát olyanok lépnek, amelyeknek életéhez levegő szükséges. A levegőt a föld likacsain át kapják s megkezdik lassú munkájukat, amely több évig tart. Az általuk előidézett vegyi folyamatot oxydatiónak, bomlásnak nevezzük s ez mindaddig tart, ameddig a szerves anyagból van valami.

Reductiós és oxydatiós bomlás tehát azok a folyamatok, amelyek a tetemekben éveken keresz-

tül végbemennek. A képződő új vegyületeket az anyaföld fölveszi s tovább földolgozza anélkül, hogy abból az élő szerves lényekre bármimű kár származnék, sőt ezek táplálkoznak abból. Kedveseink testéből fü, levél, virág, fa lesz s mi csak ez utóbbiakat látjuk, érezzük; minden egyéb folyamat a föld mélyében játszódik le.

Mikrobák, bacillusok, ezek a parányi lények eszközlik tehát a holttest fölbomlását s nem pedig a férgek, amint azt ijesztésképp hirdetik.

A holttetem teljes földolgozása a talajban függ annak összetételétől. Levegőnek átjárható talajokban, homokos, kavicsos földben a felnőttek tetemei 7 év, a gyermekeké 4 év alatt; agyagos talajú temetőben pedig 10, illetve 8 év alatt esnek szét teljesen. Már most vájjon az emberi tetem másfél — egész két óra alatt-e, avagy 7—10 év alatt semmisül-e meg, az örökkévalóságban nem sokat számít.

A tetem szerves alkotó részei a természet vegyi műhelyében földolgoztatnak és fölhasználnak, a szervesetlenek közül is csak a vízben alig, vagy egyáltalában nem oldhatók maradnak a koporsó helyén. Ezek teljesen ártalmatlanok.

A természet ezen csodálatos és bámulatos műve, amely ott játszódik le a föld laboratóriumában, nem tetszik az égetés terjesztőinek; erre a fenséges chemiai műveletre, amelyet az emberi ész még megközelíteni sem tud, azt mondják, hogy csúnya. Miért borzadnak épen ettől, miért nem borzadnak testi szerveink egyéb reductió és oxydatiós folyamataitól? Hát az emésztés, a légzés nem chemiai folyamat? Avagy az agy működése nem-e az?

Akik mindig azt hirdetik, hogy természeti ala-

pon állanak s akiknél minden csak anyag és természet, miért húzódoznak a természet ezen munkájától? Ha a természet az élettől megfosztott szerves lényekre azt a sorsot szabta, hogy halálukban új élet föntartói és táplálói legyenek, miért akarják ez alól csupán az embert kivonni s miért akarják erőszakosan holttetemét tűz által megsemmisíteni? Az egész földet, annak minden élő lényét a maga számára foglalta le az ember, miért fáj neki holttestét annak visszaadni, hogy a föld azt utódai hasznára és gyönyörűségére földolgozza? A szerves lények élettelen anyaga billió és billió élőlény életének az alapja. *Naturalia non sunt turpia.* A természetnek az emberi test fölbontásánál végzett ezen gigászi munkáját, amellyel holt szerves lényeket a maga javára értékessít, anélkül, hogy azzal más élőlényeknek ártana, sőt élteni őket, csak bámulni és csodálni lehet; de attól borzadni, vagy azt csúnyának mondani értelmes embernek nem lehet.

A halottak égetése, erőszakos megsemmisítése ellenben, amikor azt a szükség nem kívánja, szentégtelen beavatkozás a természet működésébe s mint minden erőszak, visszataszító.

Jogi szempont.

Jogi szempontból a kérdéshez hozzászólni nem érdemes; mert hisz jól tudjuk, hogy az egyik törvénnyel hatályon kívül lehet helyezni a másikat s hogy az újonnan hozott szabályrendelet megsemmisíti a régi rendelkezést. Csak a természetnek vannak örök törvényei. Hazánkban a kérdés jogi elintézéséhez a törvényhozás intézkedése nem szükséges, belügyminisz-

teri rendelettel szabályozni lehet azt, de nem azzal az indokolással, mintha a halottégetés a közegészség fönntartására és előmozdítására szolgálna; hanem csupán azért, mert az az egyesek olyan egyéni kívánása, amely kívánás, megfelelő óvintézkedések mellett, a köz- és mások magánérdekeit nem sérti.

Födolog, hogy a büntető igazságszolgáltatás érdekei megóvassanak, nehogy büntettek palástolására szolgáljon.

Közegészségi szempont.

Legérdekesebb a kérdés közegészségi oldala. Az egész halottégetési küzdelemnek az a látszata, mintha az eljárás elsősorban a közegészség megóvása és megvédése szempontjából volna kívánatos. Azt kürtölték világgá, hogy a földbe való temetés közegészségellenes; hogy megfertőzi a talajt, a talajvizet és a körléget s ezeken fölül, hogy a fertőző betegségek terjesztője lehet, amennyiben a fertőző betegségekben elhaltak tetemei a földbe kerülvén, onnan részint a víz, részint más úton a fölszínre jöve, újból fertőzhetnek. Míg a halottégetés mellett, úgy mondják, ez mind elkerülhető.

Mily szerencse, hogy ez a sok közegészségellenes ártalom csakis az égetés apostolainak és híveinek az agyában fogamzott meg, a gyakorlati élet erről mit sem tud, a komoly higienikus tudósok ezt nem tapasztalták, sőt egyenesen tagadják.

Mihelyt a holttest átadatott az anyaföldnek, ártalmas volta a természettel szemben, beleértve az embert és minden élőlényt, végkép megszűnt. Megszűnt főképen most a modern korban, amikor a temetők megválasztása és az eltemetési módzatok előírása a

modern higienikus tapasztalatok és kutatások alapján történik. Az a tetemfölszlási folyamat, amelyet fönnebb vázoltam, csakis azon a kis területen játszódik le, ahol a tetem fekszik, a környező talajnak alig egy pár centiméternyi környezete van érdekelve a munkában, amely csodálatos módon és oly diszkrétan folyik le, hogy abból sem nem érezhetünk, sem nem láthatunk semmit és meglátogatva kedveink sírjait, csupán a fű buja zöldjében, diszló fákban és virágokban gyönyörködhetik szemünk.

Nézzük tehát, mit mond a higienikus tudomány és mit mondanak a komoly higienikus tudósok azokkal a ráfogásokkal szemben, amiket a hozzá nem értők a földbetemetés ellen szórnak. Riegler dr., kolozsvári egyetemi tanár, az állítólagos ártalmakról közegészségtanában a következőképen nyilatkozik: «A mai vizsgálati módok ezen állításokat mindenképen alapnélküeknek és inkább a temetőtől való ösztönszerű félelemnek minősítik.» Az 1891. évi londoni közegészségügyi és demographiai kongresszuson Brouardel Du Mesnil és Ogier, a berlini orvosi kongresszuson Petri beható tanulmányok alapján azt a véleményüket nyilvánították, hogy a hulláknak a földbe való eltemetése ellen a közegészségügy szempontjából nem tehető kifogás, ha a temető helye jól van megválasztva és az eltemetés célszerű módon történik. Hasonlóképen nyilatkozott Pettenkoffer, Hueppe és más higienikus.

A talajba jutott hulla fölbomlása közben a talajt nem szennyezi, mert a bomlás oly lassú, hogy a talajnak leszűrő és a szerves anyagokat szerveslenné változtató képességével bőségesen van ideje a hullákból származó vegyületeket ártalmatlanná tenni.

A temetőtalaj levegője sem mutat eltérést a környék talajának levegőjétől. Az ellenkezője csak illetéktelen ráfogás, amit eddig sem kimutatni, sem tapasztalni nem lehetett, pedig komoly tudósok részéről beható talaj lég- és körlégvizsgálatok történtek. A temetők kútjainak vizei úgy kémiai, mint bakterologiai tekintetben tisztábbak, mint a hozzátartozó helyiségek kútjainak a vize. Ami természetes is, mert hisz úgy a falvakban, mint a városokban egy-egy területi egységbe ugyanazon idő alatt aránylag sokkal nagyobb mennyiségű bomlékony szerves anyag hatol be, mint a temetőben; innen van a temetők tisztább talaja és jobb vize. Hogy pedig a tetem fölbomlása közben képződött gázok a levegőbe juthatnának, ezt mind- eddig sem érzékeinkkel, sem pedig legérzékenyebb műszereinkkel kimutatni nem lehetett, ennél fogva a körlég fertőzésének állítása is csak agyrem s vagj' ijesztés, vagy megtévesztés akar lenni olyanok részére, akik a kérdés körül tájékozatlanok.

Azt az állítást is, hogj' a temetőben elhantolt tetemekből a baktériumok a külvilágba följuthatnának, Riegler dr. a mesék világába tartozónak mondja. A kórt okozó baktériumok ugyanis a hullákban rossz tenyésztési anyagra találnak, nem szaporodnak, csak hamar elpusztulnak, tönkreteszik őket a hullát bomlasztó baktériumok. Kivételt képeznek némikép a pathogencsírák, amelyek a hullában is hosszabb ideig bírnak ellentálló képességgel, de ezalatt az idő alatt is ki van zárva annak a lehetősége, hogy bármi úton a talajból kijöhessenek és fertőzést okozhassanak.

A kórt okozó és fertőző baktériumokkal végzett kísérletek bizonyítják, hogy azok közül csak egye-

sek s azok is legfőlebb pár hónapig maradnak életképes állapotban a hullákban, míg a sirok fölösása legrosszabb esetben is 25—30 év múlva történhetik. A kolera mikrobák 20 napon belül, a tuberculosis baktériumai 96, a tífusz csirái 30 napon belül pusztulnak el; de ez idő alatt sem fertőzhetik a talajt, a talajvizet, vagy a levegőt. Ha igaz volna az, hogy a fertőző betegségben elhaltak hulláiban levő mikroorganizmusok bármi úton fertőzni tudnának, akkor nagy járványok után nyomban újabb járványoknak kellett volna föllépni, ami sohasem történt. Szóval még a ragályos betegségben elhaltak elégetése sem szükséges. Csupán a lépfenebacillus spóráiról sikerült kimutatni, hogy a földben pár évig is képesek megtartani továbbtenyésztési képességüket; azonban ezek a bacillusok és spórák mind helyhez vannak kötve, onnan nem távozhatnak, ki parancsolja, hogy azokat bolygassák, avagy velük oltási kísérleteket tegyenek? A lépfene az embernél a legritkább, 30—35.000 halottra ha egy lépfenés halott esik. Első sorban állati és pedig gyakori állati betegség ez. Ha a halottégetők olyannyira a szívükön viselik a közegészséget, miért nem követelik első sorban a lépfenében elhullott lovak és marhák elégetését? Ezeket is csak elássák és nem lehet hallani, hogy újból fertőznének.

A közegészségi szaktudósok bizonyítékaival szemben, azt hiszem, nem kell tovább foglalkozni a közegészségtanhoz nem értő és mégis hozzászóló halottégetők közegészségi aggályaival és támadásaival.

A higiéné szempontjából a halottégetés ellen sem lehet — hacsak szándékos hibák nem történnek — kifogást emelni. A fűtő anyag és az elégetett tetem égési terményei a levegőben elosztódnak, mint

más, az élet fönntartására nem alkalmas és ártalmas gázok. Kifogás alá csak az állandóan működő halottégető kemencék esnének, amely esetben azokat a város határán lenne helyes elhelyezni. Viszont azonban a halottégetés közegészségi szempontból sem bir semminemű jelentőséggel. Bátran merem állítani, támaszkodva a hygiene legelső tudósainak a temetőket illetőleg tett vizsgálataira és nyilatkozataira, hogy pl. a kerepesi temető földjébe elhantolt tetemek sokkal kevésbé befolyásolják a környék közegészségi viszonyait, mint az ott esetleg fölállított égető kemencék, amelyeknek kéménye folyton ontaná az égető anyag füstjét és égési terményeit, az elégetett tetemek égési terményeivel egyetemben.

A temető földjében megsemmisülő tetemek semmi körülmények között sem rongják a levegőt (a svájci temetők ma is jobbára a templom körül vannak), míg a krematórium kéményéből fölszálló füst és égési termények nem javítják azt. S mi lehet kedvesebb a temetővel szemben fekvő házak lakóinak, az az üde, ózondús levegő-e, amelyet a temetők dús vegetációja termel s amelyet a szél hajt ablakaik felé, avagy a krematórium kéményéből fölszálló füst és gázok? Esztétikai szempontból melyik kép gyönyörködtetné őket inkább, a temető buja zöldje és árnyékos fasorai-e, avagy ama kőkoloszus, amelynek működő kéménye folyton arra figyelmeztetné őket, hogy ott embertetemeteket égetnek?

Végül pedig meg kell jegyeznem, hogy több első rangú higienikus munkájában utána néztem, de sehol sem találtam azt, hogy a halottégetést közegészségi szempontból az eltemetéssel szemben kívánatosnak tartanák, avagy valami előnyét kiemelnék;

mindegyik közegészségi szempontból közömbösnek tartja s védi a temetőt az ellene szórt vádakkal szemben.

Aki tehát azt állítja, hogy a jól megválasztott temetői területen való célszerű eltemetési mód mellett az emberi tetemek, ha a nekik kiszabott ideig a temető földjében nyugosznak, a közegészségre a legcsekélyebb módon is ártalmasak, az a közegészségi tudás területén lehet előkelő idegen, de nem higienikus.

Nemzetgazdasági szempont.

A halottégetés mellett fölhozott utolsó érv, amelyivel foglalkoznunk kell, a nemzetgazdasági szempont.

Óriási az az összeg, melyet a temetők a nemzeti vagyonból elnyelnek, mondják ők. Pontosán kiszámították, hogy egyes városokban és országokban hány millió négyszögöl földet foglalnak el a temetők s hogy művelés mellett mennyit jövedelmezhetnének ezek. Belgium temetőinek összterülete 8500 hektár, ami 50 millió frank értéket képvisel. München temetőterülete 15 millió márkát, Bécs városáé 5 millió koronát, Budapesté, miután nálunk minden a legdrágább, 11,781.201 korona értéket képvisel. Mind ehhez még hozzá kell számítani a berendezés, a beruházás és igazgatás költségeit, amit ők szintén elveszett nemzeti vagyonnak számítanak.

Óriási összegek ezek. Ha ezek tényleg haszon és kamat nélkül hevernének s ha a beruházási és igazgatási költségek az elégetési rendszer mellett tényleg megtakaríthatók volnának, akkor nemcsak meghajolni, de elvágódni is kellene előttük.

Csakhogy nézzük ezeket a temetőterületeket sorba. Ugyan mi értéket képvisel egy kis falu temetőföldje, amely rendesen nem a prima klasszis területén van? Ki venné azt bérbe, mit adna érte? Mint temetőföld azonban a halottak eltemetésére szolgál, valahová ezeket is kell tenni, amellet évenkénti szénatermése is hoz valamit, ami állandó tételként szerepel vagy a község, vagy a hitközség könyveiben. A temető rendesen fákkal van körül- és beültetve, ezek a fák sem maradnak ott örökre, mezőgazdasági szempontból szintén képviselnek értéket, ami néha pénzértékre lesz beváltva.

Utóvégre ha a kor annyira kalmárszelleművé válik, hogy elődeitől, szüleitől és rokonaitól, akik érte dolgoztak, neki vagyont gyűjtöttek, még azt a földet is sajnálni fogja, ahol tetemük megpihen: tessék a temetőföldeket gyümölcsfákkal beültetni. Gyümölcsösökre égető szükségünk van; a statisztika mutatja, hogy gyümölcsért nagyon sok pénz megy külföldre. Micsoda gyümölcsfasorokat lehetne létesíteni pl. a fővárosi temetőben! Micsoda zöldséget, vagy búzát lehetne termelni az üres parcellákon, valamint egyéb zöldséget a sírdombok között és azokon! A kalmár szellem megveheti rajtuk az értéket.

Ettől eltekintve, a temetőterületek mint befásított, pázsitos, füves területek jelentékeny közegészségi tényezők. Áll ez egyképen a nagyobb falvak és kisebb városok temetőiről.

A nagy városok temetőinél a szénatermés és az ott nőtt terebélyes fák értéke a telek nagyobb értékével szemben nem játszik nagy szerepet; de tekintetbe kell vennünk azt is, hogy az a telekérték csak akkor jöhetne számba, ha építési célokra eladatnék és be-

építtetnék. Mint egyszerű szántó föld, óriási veszítene fölvevett értékéből. Ezzel szemben viszont a nagy városokban a temetőnek az értéke az által, hogy szabad, fásított és rendezett területet képez, közegészségi szempontból megbecsülhetetlen. Lehetetlen, hogy akadna barbár kéz, amely pl. a kerepesi temető területét is beépítené. Hisz ha az nem volna temető, akkor is szabad területnek, sétatérnek kellene hagyni; míg így temető is, meg tér is, ahol a buja vegetáció, amelyet kedves halottaink földi maradványai táplálnak, üde, friss levegőt termel a fővárosnak. Ezt a hasznot pénzértékben kifejezni sem lehet.

Amint látjuk, a temetőkre fordított földek értéke nem egészen holt tőke s nem elveszett vagyon. Meghozza a köz javára a maga szerény, polgári kamatját.

És most fordítsuk meg a tételt s általánosítsunk mi is, mint azok, akik a temetőföldről származó nemzetgazdasági kárt kiszámították. Feltéve, hogy egy szép napon behozzák az általános, kötelező halottégetést, fölmondanak az összes halottaknak s a temetők földjeit nemzetgazdasági érdekből lejelölnek, szántóföldnek, sétatérnek stb. értékesítik. Mi lesz akkor? Elsősorban is a tisztelt matematikusok nagyon is fölsülének az ő papíron kiszámított milliós értékeikkel, amit a temetőföldről után bevenni gondoltak. Másodsorban meg azután következnek csak igazán a nemzeti köztulajdon pocsékolása. A krematórium, meg a kolumbárium nem lóghatna a levegőben. A beszüntetett temetőterületek egy jórészt e célra kellene fordítani. Tudnák-e a megmaradt földek értékéből azt a sok krematóriumot, meg kolumbáriumot fölépíteni? Az épületekbe befektetett milliók épületek, mint a beépítésre szolgáló terület és a körü-

lötte levő tér értéke ismét csak a nemzetgazdaságból elvont pénz lenne. Nem az a pár millióska, amire a temetők földjét most becsülik, hanem ennek sokszorososa. Hiszen csak az égetőkemence maga 10—12.000 koronába kerül, hol van még a hozzá tartozó krematórium stb. stb.?

Olaszországban hozzávetőleges számítás szerint a kötelező halotthamvasztás behozatala 147,000.000 lira kiadást jelentett; ennyibe kerülnének a szükséges építmények. Ugyan honnan fedezné ez a szegény ország azt a sok-sok milliót, amibe ez a szükségtelen újítás nálunk kerülné? Nem menne-e gonoszságszámba egy országot ilyen haszontalan befektetésbe belekergetni?

Nemzeti vagyonvesztésébe számítják a temetők berendezési és igazgatási költségeit is. Igazuk van, ez is költség. De vajjon az elégetési rendszer mellett ilyen költségek nem lesznek-e? Lesznek! Csakhogy sokkal nagyobbak. A sírgödört kivéve, a mostani temetési költségekből egy fillért se lehet majd megtakarítani. A háztól a krematóriumig az összes régi költségek megmaradnak. Ehhez mint plus jönnek majd az új költségek, amelyek egyrészt minden égetésnél egyformán fölmerülnek, másrészt pedig a vagyoni viszonyhoz képest változnak. Minden égetésnél felmerül akrematorium használati díja, az elhamvasztás költsége, a tüzelőanyag, s végül a hamvaknak kolumbáriumokban, vagy az urna-temetőkből való elhelyezése és az ezért járó helybér. Ez utóbbi kiadás az egyesek vagyoni állapotához mérve más és más; ott is lesz L, II. stb. hely.

Ezzel szemben nézzük a mai temetési rendszer költségeit. A sírgödör szájáig, mint mondtam, a költ-

ség nem változik, meglesz az elégetésnél is, s mi van még? A sírgödör ára és az elhantolás. Egyéb szükséges költség itt nincsen. Falvakon, kisebb városokban, a sírhely ingyen van, a koporsót a temetőbe az ismerősök, vagy a jóbarátok tisztességből kiviszik, a sírásás és elhantolás részint kölcsönösségbe megy, részint alig tesz ki 1—2 koronát. Papját aki tudja, fizeti, ha nem tudja fizetni, úgy is beszentelik. Nagyobb városokban s a fővárosban is a sírhely két koronánál kezdődik, mindenki megtalálja a zsebéhez mért értékű sírhelyet; külön költséget képez a holttestem temetőbe való szállítása, ami függ a kocsi színétől és kiállításától. Miután az ínséges embert a községnek kell eltemetni, egy ilyen temetés a székesfővárosnak koporsóval együtt átlag 7 koronájába kerül. Minden egyéb temetési költség, ami nem szükséges kiadás, hanem fölös számba megy — így a ravatalozás, koporsó minősége, szemfödelek, koszorú, síremlék stb. stb. — az mind közös kiadás úgy az égetésnél, mint az eltemetésnél s mindig változik a szokás és a vagyoni viszonyok szerint.

És íme mégis akadnak égetési hívek és apostolok, akik ki merték írni és mondani, hogy a halottégetési methodus óriási megtakarítást fog jelenteni a mostani temetkezéssel szemben! Nem akarom tovább részletezni ezen sírkülönbözeti dolgokat, ki-ki megcsinálhatja a számításokat. Sipienti pauca.

Az általános halotthamvasztás volna csak az igazi nemzeti vagyonzparlás, kidobott, az egyeseknek vagy a köznek zsebéből elvont pénzpocsékolás!

Nem szabad továbbá számításon kívül hagyni, hogy nemzetgazdasági szempontból mit jelent ama óriási mennyiségű fának és szénnek az elpocsékolása,

ami az elégetéshez kellene. Az országban ezrek fáznak, nem tudják télen befűteni szobájukat, megfőzni ételüket tüzelőanyag hiányában s akadnak emberbarátok és népboldogítók, akik a halottaknak akar-
nak fűteni.

Amint láttuk, a nemzetgazdasági szempontok, mint érvek, egyáltalában nem jönnek számításba a halott égetés szempontjából. A temetők földje nem holt tőke, a bele helyezett holttest ingyen dolgozza fel kémiai laboratóriumát, nem kell javítgatni.

Hogy az egyes nagyobb városok a temetőkre szolgáló földeket mennyire tudják a város, tehát a köz javára értékesíteni, miután más városok száma-
adataival nem rendelkezem, csupán szeretett főváro-
sunkat nézzük.

A székesfővárosi temetők vagyonleltári értékben 11,781.201 koronának vannak felvéve, vagyis papiroson számítva, ha a főváros temetőföldjeit eladná, a temető környéki földek értékéhez képest ennyit kellene be-
venni. Tényleg azonban az összes földeket nem adhatná el, mert a halottaknak égetése mellett is egy részüket fenn kellene e célra tartania. Magától értetődő dolog, hogy e földek jövedelme, ha mező-
gazdaságra felhasználtatnának, sem felelne meg a jelzett érték kamatainak.

Mit hoznak ezek a temetőterületek a köznek, a fő-
városnak most? A kerepesi temetőben három négyzet méternyi területet, amennyit egy sírhely elfoglal, 500—600 koronáért adnak. Harminc év után a terület visszazáll a fővárosra; a halottat, ha nem fizetnek érte, kiássák s a területet újra eladják. Öt-hatszáz korona és ennek harminc éven át megfejlő kamatja együttesen 1200—1500 koronát tesz ki. Magától értetődő

dolog, hogy a külső temetőekben mindenki megtalálja a zsebéhez mért értékű sírhelyet, a legolcsóbb pár korona. Az inségesnek ingyen sírhely jár.

A temetők adminisztrációs költségei 158.600 korona. Ebben benne foglaltatik a kegyeletből épségben tartott és kezelt nemzeti és városi nagyjaink sírjainak és síremlékeinek sok ezer koronát kitevő fenntartási költsége, amit más lapra kell elszámítani. Mindemellett hoz a temető a fővárosnak tisztán 700.000 koronát. Tehát a 11,781.201 koronányi értékű temetőtelek elég jól kamatozik, eltekintve annak óriási értékű közegészségi hasznától, amelyet mint park képvisel.

Ebből a pénzből bőven be lehetne hozni azokat a mezőgazdasági terményeket, amelyek ezeken a temetőterületeken teremhetnének, ha már minden, még a szeretett halottjainkon is kalmárkodni akarunk. Nekünk azonban a kegyelet is drága érték.

Az újabb mozgalom okai.

Sorba foglalkoztam azokkal az érvekkel, amelyek a történelmi jogosultság, a kegyelet, ethika, eszhetika, közegészség, nemzetgazdaság, haladás, kultúra stb. szent nevében a halottegetés propagálása és hívek szerzése céljából felhozattak és felhozhatnak. Azt hiszem sikerült egyrészt ezen érvek tarthatatlanságát kimutatnom; másrészt pedig bebizonyítanom, hogy mindazok, akik a földbe való temetkezés mellett állhatatosan kitaranak és egy reklámszerűleg felkínált, de a józan ész és a tudomány elveivel ellenkező, szükségtelen és erőszakolt temetkezési módért nem lelkesülnek, a maradiság, az elfogultság

és a klerikalizmus vádjait nyugodt lélekkel viselhetik.

A földbe való eltemetés mellett megnyilatkozó konzervativizmus nem szorul védelemre; ellenben csodálni lehet a halottégetés híveinek a szerénységét, hogy annak dacára, hogy érveik igazságáról és a halottégetésből az emberiségre származó rendkívüli nagy haszonnól meg vannak győződve, nem követelik kötelező behozatalát, hanem a fakultatív égetéssel is beérik.

Ennek magyarázatát a halottégetési eszme újkori felvetésének történetében találjuk.

A tetemek elégetésének az eszméje nem azon érvek befolyása alatt született, amelyeket az égetés hívei a legújabb időben hangoztatnak; nem is olyan emberek vetették azt felszínre és kezdték kolportálni, akik tetemük elégetése után vágyakoztak, hanem ettől egészen távol eső viszonyok és tények.

Az elégetés eszméjét a francia forradalom vette felszínre, elég érthető okok alapján. A francia nép a szolgaság láncait széttörve, egyszerre birtokosa lett a szabadságnak, egyenlőségnek és testvériségnek, a maga teljes valóságában és fegyelmezetlenségében.

Első mámorában lándzsát tört mindaz ellen, ami hite szerint úgy lelki, mint testi szabadságát addig békóban tartotta, ezen akart bosszút állani. Kimondta, hogy nincs Isten, nekitámadt a vallásnak és a papságnak, csúffá tette az egyház szertartásait és szokásait. Még az időszámításban is a «hét» helyett a tizedesrendszert hozta be, nehogy ez az időegység vasárnappal kezdődjék; hogyan kelt volna ki tehát mindama szertartások és szokások ellen, amelyek a

vallással és a papsággal összefüggenek! Így került a sor a földbe való temetés módszerére is, így vetődött fel az elégetés eszméje is. A kedélyek csillapul-tával, amikor a nép kijózanodni kezdett, belátta tévedését és ismét csak visszatért a földbe való temetkezéshez, amit Napoleon teljesen érvényre emelt.

A francia forradalom után a materializmus kori-feusai kapták fel ismét az égetési eszmét, nem nyíltan, csak leplezve; nem azért, mintha komolyan kívánták volna tetemeik elégetését, avagy mert ebben a közjóra valami nagy hasznot véltek felismerni; hanem, mert a vallással és a papsággal szoros összefüggésben levő temetői eltemetés helyébe valami más temetkezési módot akartak behozni. Elfogultságukban nem gondolták meg, hogy a földbe való temetés egyszerűen a természet útmutatásának a követése s nem papok találmánya. Ők csak azt nézték, hogy a temetők az egyházzal és a vallással nagyon össze vannak nőve, hogy ott sok a keresztes és más egyéb, ami a túlvilágra emlékeztet, s készek voltak a tervvel, hogy tehát neki kell menni ennek az eltemetési módnak s mást kell helyette kitalálni. Így kapták fel a halottégetést, ahelyett, hogy azt mondták volna: «nekünk pedig a temetéshez sem egyház, sem pap nem kell».

Nem tették, mert hát az ilyen eljáráshoz a tudatlanságnak bizonyos foka szükséges. Ilyen elhatározásra csak a logikailag gondolkodni nem tudó ember képes, akit fanatizálni lehet, aki gondolkodás nélkül elhiszi azt is, hogy nincs Isten, nincs túlvilág, főképp ha ezt valahol olvassa, avagy olyan embertől hallja, akit ő tanultnak, tudósnak vél. Az ilyen ember halálos ágyán is követeli, hogy koporsójánál pap

ne álljon, amint ezt a «Népszava»-ban ismételtelen olvashatjuk.

Ellenben a tanult ember, ha tán kételkedik is olykor a jólét napjaiban és hangoztatja is, hogy ő nem hisz semmiben, hogy a halállal mindennek vége van: mikor dülőre kerül a dolog, főképp mikor a válás pillanata közeleg, elhagyja látszólagos bátorsága, kezd nem bízni tudásában, meggondolja magát s nem taszítja el magától egyháza papját és szertartásait. — Hátha mégis!

Innen van az, hogy dacára annak, hogy Magyarországon már a felekezetenküliség is divatos, nem igen halljuk, hogy a műveltebbek közül valakit a kerepesi temető akár keresztény, akár izraelita hullaházából egyházi szertartások mellőzésével helyeznének örök nyugalomra.

Amint már jeleztem, a múlt század második felében a halottégetést a szabadkőműves-páholyokban karolták föl, a páholyok vezették a világba s terjesztőinek legnagyobb része most is a soraikból kerül ki. Hangoztatták az elégettetés mindennemű előnyeit, nagyon jól tudván azt, hogy ezzel elsősorban a papság orra alá törnek borsot. Feltevésükben nem is csalatkoztak, mert tényleg a papság volt az, aki az égetés ellen fölzúdult és tiltakozó szavát fölemelte.

Kár volt tiltakozni, kötéllal senkit sem lehet és szabad valláshoz és annak szertartásaihoz kötni. Ha a papság mindjárt kezdetben a nembánomság álláspontjára helyezkedik és azt mondja: aki el akarja tetemét égettetni, égesse el, előttünk közömbös — senki sem törődött volna az égetés eszméjével. Nagy szerepe volt itt a dacnak. Csak azért is! Mert nagyon

sok lelkes égetési hívő volt és van, aki, mikor égetésről beszél, azt nem a maga holttetemére érti s igaz lehet az az állítás, hogy az elégetés egyik főapostola halálos ágyán összetett kézzel könyörgött hozzátartozóinak, hogy csak ne égettessék el holttetemét..

Minden mozgalomnak, ha azt jól vezetik, lehet hívőket szerezni s kétségtelen dolog, hogy az elégetésnek is most már igen számos hívője van, amit az is bizonyít, hogy külföldön évenként több ezer ember égetteti el holttetemét.

Jellegzetes azonban, hogy a halottégetés őshazájában, Olasz- és Franciaországban, ahol már nem igen törődnek azzal, ki hogy temetkezik, az égetések száma évek óta stagnál, míg ellenben Németországban, ahol az újdonság jellegével bír, kezd terjedni. De itt is, a lelkes mozgalomnak dacára, az eredmények nem valami fényesek s ott, ahol a krematóriumok több év óta állanak fenn, az évi elégetettek száma nem emelkedik, egyes helyeken fogy.

Részemről a halottégetésnek sem általánosságban, sem pedig saját holttetememet illetőleg sem híve, sem barátja nem vagyok, mert azt tartom, amit boldogult Kovács professzor mondott nekünk, hallgatóinak, amikor a hólyagkő műtétekről volt szó.

Ő a sectio alta hólyagműtétnek volt a híve, azt végezte; de hozzátette, hogy a modern, állítólag könnyebb műtétet nem azért nem végzi, mintha nem volna híve a helyes újításoknak, de miért operáljon ő modernül, mikor a régi módszerrel jobb eredményeket ér el, mint azok, akik az újfajta műtétet végzik és dicsérik?

Különben legyenek meggyőződve a halottégetés apostolai és hívei, mihelyt ők tényleg bebizonyítják,

hogy a halottégetés nem szabadkőműves mozgolódásból, hanem a közegészség, nemzetgazdaság s nem tudom még mi fontos szempontból szükséges és kívánatos, a katolikus egyház lesz az első, mely ezen szükség előtt meghajlik.

Ámbár a halottégetés mellett felhozott érveket el nem fogadom, tekintettel azonban arra, hogy Európában évenként pár ezer ember égettetni el tetemét s a jelekből következtetve, hazánkban is akad évenként egy-kétszáz ember, aki holttestét el fogja égettetni: ezen egy szempontból, de igazán csak ezen egy szempontból megengedhetőségét lehetségesnek tartom. Természetesen nem közpénzen.

Az egyéni akarat efféle megnyilvánulásával szemben elzárkózni nem tehet, de csak fakultatív formában, azonban a fakultatív halottégetés ellen is az igazságszolgáltatás szempontjából nyomós érvek emelkednek, amelyeket sem statisztikával, sem szépszóval eloszlatni nem lehet. A halottégetés mellett a hullán elkövetett bűncselekmények nyomai teljesen eltűnnek, orvosilag többé meg nem állapíthatók.

A halottégetők azon ellenvetése, hogy fölötte csekély azon exhumálások száma, amelyek bűntények utólagos megállapítása céljából történnek, csak a jelenre szól; demi történhetik majd, ha köztudomásúvá lesz, hogy az elégetés minden bűnyomot megsemmisít? Jáger Marik büntetteit utólag hogy lehet majd kimutatni? Ennek csak erélyes rendszabályok vehetnék elejét. így orvosi bizonyítvánnyal lenne igazolandó, hogy az, aki tetemét elégettetni akarja, halálát megelőzőleg tényleg beteg volt, orvos kezelte, s hogy halála természetes halál

volt. Úgyszintén igazolandó lenne, írással vagy tanukkal, hogy az elégetés valóban az illető végakaratára volt. Minden egyes tetem elégetése orvosi, valamint rendőri vizsgálat és intézkedés tárgyát képezné. Ahol a legkisebb gyanú is felmerül, a holttetem a hozzátartozók költségére orvosrendőrileg lenne boncolandó. Legcélravezetőbb lenne az elégetés előtti kötelező orvosrendőri boncolás.* Mert amint igaz, hogy inkább meneküljön száz bűnös, mint semhogy egy ártatlan is szenvedjen; ép úgy igaznak kell hogy elfogadjuk azt, hogy inkább boncoltassék szükségtelenül ezer és ezer holttetem, semhogy egy boncolás mellőzése miatt ártatlan ember kerüljön gyanúba és abban megmaradjon.

Magától értődik azonban, hogy miután a halottégetésből a köznek semmi haszna nincsen, hanem az csupán egyéni magánérdeket szolgál, behozatalából a köznek kárt szenvednie nem szabad, vagyis a krematóriumok és kolumbáriumok felállítására és üzemben tartására nem történhetik az adózó polgárok terhére, közpénzekből, viseljék a költségeket az érdekeltek. A viszonyosság e szempontban kölcsönös. Amint sem az államnak, sem az egyeseknek nincs joga követelni, hogy aki tetemét elégettetni akarja, azt külföldre vitesse, úgy viszont joggal mondhatja az állam, hogy akinek ilyen különleges, az általános szokástól eltérő, inkább különcködés számba menő kívánalmi vannak, költségeit kiki a saját zsebéből viselje. Annál könnyebben tehetik ezt, mert hiszen

* Legújabbán a porosz kormány, a fakultatív halottégetés kapcsán, az orvosrendőri boncolást s még a virginitas megállapítását is kívánja.

folyton hangoztatják, hogy az elégetés megtakarítás számba megy a földbe való temetéssel szemben.

Az előadottakban a halottégetés kérdését a maga teljes valójában, minden elfogultságtól menten tartam föl.

Amint egyénileg méltánylom s megértem azt, hogy lehetnek egyesek, akiket a halottégetési mozgalom magával ragadott; viszont nem tartom méltányosnak, hogy egy tisztán csak egyéni érdekeket szolgáló eszmét feltolnak, felkínálnak, üdvözítő, közcélokat szolgáló eszmének hirdetnek, mely pedig a francia forradalom óta, ahol csak felmerült, tisztára az egyházak bosszantását célozta.

Se a történelmi jogosultság, se ethika, se közegészség, se kultúra, se haladás valódi igénye nem támogatja, hanem csupa jelszavak, melyeknek értékét fönnebb kifejtettem. Meg vagyok győződve, hogy ha az egyház állna elő a halottégetés gondolatával, a mostani korifeusok lennének az elsők, akik a természet útmutatására utalva, a földbe való temetés mellett apostolkodnának. Ezért van az a sok hű-hó semmiért.